

Περιβαλλοντική Ηθική

Έχουν οι άνθρωποι υποχρεώσεις προς τα μη ανθρώπινα όντα;

Αλέξανδρος Γεωργόπουλος, Αν. Καθηγητής, , Τ.Ε.Π.Α.Ε., Α.Π.Θ.

Λέξεις κλειδιά: Περιβαλλοντική ηθική, κοινωνικές αξίες, προστασία περιβάλλοντος

Θεματική περιοχή: Βιώσιμη ανάπτυξη και ανθρώπινες κοινωνίες

Περίληψη

Όσο περισσότερες αποχρώσεις της οικολογικής κρίσης γίνονται αντιληπτές τόσο πιο πιεστικό γίνεται το καθήκον της επαναδιευθέτησης των αξιών μας προς κατευθύνσεις συνεκτίμησης και συμπερίληψης των μη ανθρώπινων όντων κατά την αποκρυστάλλωση των ηθικών μας θεωρήσεων. Τα οικολογικά προβλήματα του πλανήτη μας υποχρεώνουν να θεμελιώσουμε αυτού του είδους τις ηθικές σχέσεις που μέχρι τώρα δεν είχαν μελετηθεί συγκροτημένα και συστηματικά: τα καθήκοντα του ανθρώπου προς τη φύση.

Κείμενο

Οι δύο γραμμές σκέψης

Η ανθρωποκεντρική λογική φαίνεται να είναι η πραγματιστική λογική : όταν κάποιος δέχεται να ερωμιστεί ηθικές υποχρεώσεις προς τον πλανήτη Γη, το κάνει διότι σε τελευταία ανάλυση κινδυνεύει τόσο ο ίδιος όσο και το είδος του(Routley και Routley, 1979). Στη γραμμή σκέψης του ανθρωποκεντρισμού οποιεσδήποτε ηθικές υποχρεώσεις μας προς τη φύση μπορούν να νοηθούν μόνο ως προέκταση των ηθικών υποχρεώσεών μας προς τους άλλους ανθρώπους σύμφωνα με την ακραιφνή καντιανή παράδοση . Για τους ανθρωποκεντρικούς, η φύση έχει εργαλειακή αξία. Την εκμεταλλευόμαστε για να ικανοποιήσουμε ανάγκες και επιθυμίες μας , επομένως λογικό είναι πως θα πρέπει να καταβάλουμε κάθε προσπάθεια για να τη διατηρούμε στην καλύτερη δυνατή κατάσταση. Ο Καρτέσιος και ο Καντ θεωρούνται ως οι κατ' εξοχήν ανθρωποκεντρικοί φιλόσοφοι.

Η οικοκεντρικοί (βιοκεντρικοί) φιλόσοφοι από την άλλη μεριά θεωρούν πως οποιεσδήποτε ηθικές υποχρεώσεις μας απευθύνονται στην ίδια τη φύση . Είτε το είδος μας προσδοκά κάποιο όφελος από τη φύση είτε όχι, εμείς σωστό είναι να αναλάβουμε και να εκπληρώνουμε τις ηθικές υποχρεώσεις μας προς αυτή. Η φύση έχει εγγενή αξία(Naess,1973). Είτε ικανοποιούνται τα ανθρώπινα συμφέροντα είτε όχι , η φύση δεν μπορεί να στερηθεί το δικαίωμα της ύπαρξής της και της λειτουργίας της . Έχει αυταξία! Έχει αποκλειστικά δικά της συμφέροντα καθόλα νόμιμα με κάθε δικαίωμα ικανοποίησής τους . Οι οικοκεντρικοί φιλόσοφοι έχουν την άποψη πως η ανθρωποκεντρική φιλοσοφία ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για τη σημερινή παγκόσμια οικολογική κρίση. Είναι η ιδεολογία που παρέχει άλλοθι για οποιουδήποτε είδους εκμετάλλευση της φύσης, εφόσον δεν θα φαινόταν να συνοδεύεται από αρνητικό αντίκτυπο πάνω στην ανθρώπινη κατάσταση.

Οι επόμενες γενεές

Κατά πάσα πιθανότητα δεν μπορεί να αποκλειστεί η νομιμότητα της φροντίδας για τους ανθρώπους του μέλλοντος με κανένα ορθολογικό επιχείρημα (Attfield, 1983). Προφανώς τους οφείλουμε ηθικές υποχρεώσεις. Καταρχάς θα πρέπει να τονιστεί πως η φροντίδα για τις επόμενες γενεές εμπερικλείει μια βαθύτερη και γνησιότερη διάσταση της έννοιας αυτής καθιστώντας μας υπεύθυνους/ες για την ικανοποίηση αναγκών που δεν είναι οι δικές μας και επομένως συμπεκνώνει τη θέληση των τωρινών γενεών για επίδειξη αλληλεγγύης. Παρόλα αυτά ο διακηρυγμένος στόχος της αλληλεγγύης αυτής είναι εξαιρετικά στενός: πρόκειται για την ευημερία των επόμενων γενεών ανθρώπων και μόνο χωρίς να ενδιαφέρεται καθόλου για τις επόμενες γενεές ζώων, φυτών, οικοσυστημάτων κ.λπ.

Τα δικαιώματα των ζώων

Η προβληματική των δικαιωμάτων των ζώων ήταν το πρώτο ρήγμα μέσα από το οποίο άρχισε να αναπτύσσεται για πρώτη φορά η συλλογιστική για πιθανές ηθικές υποχρεώσεις απέναντι σε μη ανθρώπινα όντα. Βασίζεται σε δύο θεμελιώδεις παραδοχές (Singer, 1973, Routley και Routley, 1979): πρώτον, δεν υπάρχει κανένα χαρακτηριστικό το οποίο να είναι εγγενές του ανθρώπινου είδους και να χαρακτηρίζει μόνο τα άτομα του είδους *Homo sapiens sapiens*. Δεύτερον: ακόμη και αν υποθεθεί πως υπήρχε ένα τέτοιο ποιοτικά διαφορετικό διακριτικό γνώρισμα το οποίο να δήλωνε τη ριζική αυτή ετερομορφία ανάμεσα στους ανθρώπους και τα ζώα, το γεγονός αυτό από μόνο του δεν θα μπορούσε καθόλου να συγχωρήσει ή να συνηγορήσει για την επίδειξη οποιουδήποτε είδους σκληρότητας προς αυτά.

Οι βιοκεντρικές θεωρίες

Οι βιοκεντρικές θεωρίες είναι συνυφασμένες με την έννοια της εγγενούς αξίας των μη ανθρώπινων όντων του πλανήτη, έννοια η οποία συνιστά το θεμελιώδες αξίωμα της μη ανθρωποκεντρικής θεώρησης που συνηγορείται από τις θεωρίες αυτές. Εγγενής αξία ενός πράγματος είναι αυτή που δεν συνεισφέρει στην αξία κάποιου άλλου πράγματος (Norton, 1987). Η φύση λοιπόν θεωρείται πως έχει αξία που είναι άσχετη με τις ανθρώπινες ανάγκες. Έχει αυταξία. Η εγγενής αξία μπορεί να εννοηθεί ως ο αντίποδας της εργαλειακής αξίας. Εργαλειακή αξία έχει ένα ον ή αντικείμενο όταν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να συνεισφέρει στην αξία ενός άλλου όντος ή αντικειμένου.

Οι ολιστικές θεωρίες

Ενδιαφέρουσα είναι η ταξινόμηση των ηθικών θεωριών σε ατομικιστικές και ολιστικές. Σύμφωνα με τις πρώτες, αποδέκτες των ηθικών υποχρεώσεών μας είναι αποκλειστικά τα άτομα (είτε άνθρωποι, είτε μη ανθρώπινα όντα). Το κύριο χαρακτηριστικό αλλά και διαφορά των δευτέρων από τις πρώτες είναι το δόγμα πως μια ομάδα οργανισμών είναι δυνατό να έχει ξεχωριστά συμφέροντα από τα επί μέρους συμφέροντα καθενός από τους παραπάνω οργανισμούς (Leopold, 1948).

Η Βαθεία Οικολογία

Η φιλοσοφία αυτή συγκαταλέγει τόσο τα ανθρώπινα, όσο και τα μη ανθρώπινα όντα αλλά και τα οικοσυστήματα στους υπόχρεους απόδοσης εγγενούς αξίας, σκοπεύει την προστασία της βιοποικιλότητας θεωρώντας πως οι άνθρωποι δεν έχουν το δικαίωμα να τη συρρικνώσουν και τέλος, δεχόμενη ότι η τραγική αυτή καταστροφή των γενετικών πόρων του πλανήτη εν μέρει οφείλεται στον υπερπληθυσμό του είδους *Homo sapiens sapiens*, επομένως έχει ως αίτημα τη ριζική περιστολή των ανθρώπινων αριθμών (Naess, 1986).

Συμπέρασμα

Ίσως σήμερα είναι η κατάλληλη στιγμή για το ανθρώπινο είδος, ιδιαίτερα μάλιστα κάτω από το βάρος της οικολογικής κρίσης των τελευταίων δεκαετιών, να αποφασίσει επιλογές τέτοιας ριζοσπαστικότητας που να ανταποκρίνονται στη σοβαρότητα των επερχόμενων πολυσχιδών προβλημάτων. Πιο συγκεκριμένα πιθανότατα θα είναι μοιραία παράλειψη να μην ασχοληθεί με τη θέση του μέσα στον κόσμο και με το ρόλο που του αρμόζει πια, κάτω από το φως μάλιστα των επιστημονικών συμπερασμάτων των σχετικών με την ευθύνη του για τα περιβαλλοντικά δεινά του πλανήτη. Μέσα στο πλαίσιο αυτό δεν θα μπορούσε να μην ασχοληθεί με την αναδιάταξη των ηθικών του αξιών έτσι ώστε οι κανονιστικές επιταγές που θα προκύψουν να μπορούν να αποτελέσουν μέρος της οδού διαφυγής από το σημερινό αδιέξοδο. Τελικά όσο περνάει ο καιρός αφενός θα του είναι όλο και περισσότερο δύσκολο να αποφύγει να σκεφτεί σοβαρά τη σχέση του με τα άλλα όντα του κόσμου μας, αφετέρου θα οξύνεται το δίλημμα ανάμεσα στις δύο λογικές διάσωσης της φύσης: την εργαλειακή και αυτή της εγγενούς αξίας.

Πιθανότατα θα είναι σφάλμα να υιοθετηθεί μια μονοδιάστατη στρατηγική για τη φύση

οποιασδήποτε έμπνευσης από τις δύο προαναφερθείσες που να μην λαμβάνει υπόψιν τους διαφορετικούς βαθμούς υπευθυνότητας για τις διαφορετικές ανθρώπινες ομάδες. Αν πχ θεωρούμε πως ένα μαύρο παιδί του Χάρλεμ ευθύνεται εξίσου για την οικολογική κακοδαιμονία του πλανήτη με τον πρόεδρο της Exxon (Bookchin, 1991) τότε συκοφαντούμε το παιδί αυτό και απαλλάσσουμε από τις κατηγορίες τον μεγαλοεκμεταλλευτή.

Από την άλλη μεριά δεν πρέπει να μας διαφεύγει της προσοχής πως, όπως παρατηρεί ο Fox (1989), οι σχέσεις ανάμεσα στην εσωτερική οργάνωση των ανθρώπινων κοινωνιών και στη μεταχείριση του μη ανθρώπινου κόσμου από μέρους τους μπορεί να έχουν τόσες πολλές αποχρώσεις όσες και οι δυνατότητες της φυσικής εξέλιξης, δηλαδή άπειρες. Με άλλα λόγια δεν υπάρχει κανένας λόγος για να θεωρήσουμε πως υπάρχει κάποιου είδους κοινωνική αλλαγή που να συνιστά τον ικανό και αναγκαίο παράγοντα που αυτομάτως θα διασφάλιζε μια οικολογικότερη συμπεριφορά των ανθρώπων

Εννοείται πως κανένας νόμος της ανθρώπινης εξέλιξης δεν μπορεί να προβλέψει την κατεύθυνση προς την οποία τα ανθρώπινα όντα θα λύσουν τελικά το δίλημμα αυτό, ούτε καμιά διοικητική πράξη να τα υποχρεώσει να δράσουν είτε προς τη μία κατεύθυνση είτε προς την άλλη. Όπως και να γίνει αυτό όμως οι συνέπειες θα είναι συγκλονιστικής σημασίας για το μέλλον του Ανθρώπου πάνω στη Γη.

Βιβλιογραφία

Attfield, R(1983) *The Ethics of Environmental Concern*, Blackwell, London.

Bookchin, M (1991) *Looking for Common Ground*, στο S.Chase (ed.) *Defending the Earth: A Dialogue Between Murray Bookchin and Dave Foreman*, South End Press, Boston

Fox, W (1989) *The Deep Ecology-Ecofeminism Debate and its Parallels*, *Environmental Ethics*, 11(1), σελ. 5-25

Leopold, A (1948) *The Land Ethic in A Sand Country Almanac and Sketches Here and There*, Oxford University Press, New York

Naess, A. (1973) *The Shallow and the Deep*, *Long Range Ecology Movement. A Summary*, *Inquiry*, 16, 95-100.

Naess, A (1986) *The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects*, *Philosophical Inquiry*, 8 (1-2), σελ 10 - 31.

Norton, B.G. (1987) *Why Preserve Natural Variety*, Princeton.

Routley, R και Routley, V (1979) *Against the Inevitability of Human Chauvinism*, στο K.E. Goodpaster and K.M. Sayer (eds.), *Ethics and Problems of the 21st Century*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Ind.

Singer, R (1973) *Animal Liberation*, *New York Review of Books*, New York